

ХАЛҚАРО ФАРЗАНДЛИККА ОЛИШНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ: МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

Солиева Камола Рустамжон-қизи

Тошкент давлат юридик университети магистранти

Тошкент, Ўзбекистон

kamolasoliyeva4@gmail.com

Аннотация: Мақола халқаро ва миллий ҳуқуқда, хорижий давлатлар қонунчилигида халқаро фарзандликка олишнинг долзарб муаммосига бағишланган. Ушбу мақоладаги тадқиқот мавзуси халқаро ҳуқуқ нормалари, миллий ва хорижий қонун ҳужжатлари ўзбек болаларини чет ел фуқаролари томонидан асраб олиш жараёнини тартибга солувчидир. Мақолада чет эл тажрибасини, шунингдек, фарзандликка олиш соҳасидаги халқаро ва миллий қонунчиликнинг нисбати кўриб чиқилади. Суд ҳокимияти ва хорижий давлатларнинг васийлиги ва ҳомийлиги фаолиятининг характерли хусусиятлари ажратиб кўрсатилган ва тавсифланган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Фуқаролик Кодекси, Фуқаролик процессуал кодекси, Оила кодекси, “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенция, “Юрисдикция тўғрисида”ги Конвенция, “Амалдаги қонун ва фарзандликка олиш тўғрисидаги қарорларни тан олиш ва болаларни ҳимоя қилиш ва чет еллик фарзанд асраб олиш бўйича ҳамкорлик тўғрисида”ги Конвенция, асосларни тартибга солувчи бошқа маҳаллий ва хорижий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлил қилинган. Мақоладаги тадқиқот асосида халқаро фарзандликка олиш тартибини амалга оширувчи ваколатли органларни назорат қилиш зарурлиги, шунингдек, фарзандликка олиш ишларини кўриб чиқувчи ихтисослаштирилган судни ташкил этиш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибасига таяниш мақсадга мувофиқлиги ҳамда васийлик органларининг фаолияти устидан назоратни амалга ошириш ва бир қатор штатларда қўлланиладиган фарзандликка олиш тартиби тўғрисида хулоса қилинади, бу мамлакатимизда оила институтининг мавқеини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Калит сўзлар: халқаро фарзандликка олиш, фарзанд асраб олувчи, чет ел фуқароси, Минск конвенцияси-1993 йил, Кишинёв конвенцияси-2002 йил, Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси.

ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО УСЫНОВЛЕНИЯ: НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Солиева Камола Рустамжан-қизи.

Магистрант Ташкентского государственного юридического университета

Ташкент, Узбекистан

kamolasoliyeva4@gmail.com

Аннотация: *Статья посвящена актуальной проблеме международного усыновления в международном и национальном праве, в законодательстве зарубежных стран. Предметом исследования в данной статье являются международно-правовые нормы, национальное и зарубежное законодательство, регламентирующие процесс усыновления узбекских детей иностранными гражданами. В статье рассматривается зарубежный опыт, а также соотношение международного и национального законодательства в сфере усыновления. Выделены и описаны характерные особенности деятельности судебных органов и органов опеки и патроната зарубежных стран. Конституция Республики Узбекистан, Гражданский кодекс, Гражданский процессуальный кодекс, Семейный кодекс, Конвенция о правах ребенка, Конвенция о юрисдикции, Действующее законодательство и признание решений об усыновлении и защите детей и иностранном усыновлении «Конвенция о сотрудничестве» и проанализированы другие местные и зарубежные нормативные правовые документы, регламентирующие основы. На основании проведенного в статье исследования выявлена необходимость контроля компетентных органов, осуществляющих процедуру международного усыновления, а также целесообразность использования опыта зарубежных стран в создании специализированного суда, рассматривающего дела об усыновлении, и осуществление контроля за деятельностью органов опеки и порядком усыновления, используемым в ряде государств, делается вывод о том, что это способствует укреплению позиций института семьи в нашей стране.*

Ключевые слова: *международное усыновление, усыновитель, иностранный гражданин, Минская конвенция 1993 г., Кишиневская конвенция 2002 г., Семейный кодекс Республики Узбекистан.*

ISSUES OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL CHILD ADOPTION: NATIONAL AND FOREIGN EXPERIENCE

Annotation: *The article is devoted to the actual problem of international child adoption in international and national law, in the legislation of foreign countries. The subject of research in this article is the international legal norms, national and foreign legislation governing the process of child adoption of Uzbek children by foreign citizens. The article discusses foreign experience, as well as the relationship between international and national legislation in the field of child adoption. The characteristic features of the activities of the judiciary and guardianship and patronage bodies of foreign countries are singled out and described. Constitution of the Republic of Uzbekistan, Civil Code, Code of Civil Procedure, Family Code, Convention on the Rights of the Child, Convention on Jurisdiction, Current legislation and recognition of decisions on adoption and protection*

of children and foreign adoption "Cooperation Convention" and analyzed other local and foreign regulatory legal documents governing the foundations. Based on the study conducted in the article, the need to control the competent authorities that carry out the procedure for international child adoption, as well as the expediency of using the experience of foreign countries in creating a specialized court considering child adoption cases, and monitoring the activities of guardianship authorities and the child adoption procedure used in a number of states, it is concluded that this contributes to strengthening the position of the institution of the family in our country.

Key words: *international adoption, adopter, foreign citizen, Minsk Convention 1993, Chisinau Convention 2002, Family Code of the Republic of Uzbekistan.*

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси учун халқаро фарзандликка олиш масалалари тобора долзарб бўлиб бормоқда. Ўзбекистон қонунчилиги Ўзбекистон фуқаролари болаларни чет ел фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан асраб олиш имкониятин и назарда тутди. Бундан ташқари, сўнгги йилларда халқаро фарзандликка олиш одатий ҳолга айланди. Чет элликлар соғлом болаларни ҳам, оғир касал болаларни ҳам асраб олишади, улар учун янги ватанда барча зарур шароитлар яратилган. Афсуски, баъзида ўзбекистонлик болаларнинг чет эл фуқаролари томонидан асраб олиниши иккинчисининг ҳуқуқларини, шунингдек, уларнинг қариндошларининг ҳуқуқларини бузади. Бир қатор ҳолларда болаларини асраб олган чет ел фуқаролари уларни ташлаб кетишган ёки уларга нисбатан шафқацизлик билан муносабатда бўлишган. Бундай ҳолатлар Ўзбекистон Республикасининг диққат марказида бўлиб, қонунчилик болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва манфаатларини таъминлаш зарурлигини энг муҳим ва устувор вазифалардан бири сифатида белгилайди. Фарзандликка олиш деганда, одатда, фарзандликка олувчилар ва асраб олинган бола ўртасида ота-оналар ва болалар ўртасида мавжуд бўлган шахсий ва мулкый муносабатларни ўрнатишга қаратилган ҳуқуқий ҳужжат тушунилади.

Халқаро фарзандликка олиш ота-она қарамоғисиз қолган болаларни уларга тегишли турмуш даражаси ва тегишли парвариш билан таъминлай оладиган хорижий давлат фуқароларининг қарамоғига ўтказишни назарда тутувчи шаклидир. Бундай фарзандликка олиш кўпинча "чет эл элементи мавжудлиги билан мураккаблашган" фарзандликка олиш деб аталади. У халқаро ҳуқуқ нормалари билан тартибга солинади, бу эса фарзандликка олишнинг юридик факт сифатидаги хорижий давлатлар ҳуқуқ нормалари билан муносабатларини ўрнатади [1, с. 216–217]. Халқаро фарзандликка олиш тушунчаси фарзандликка олувчилар турли давлатларнинг фуқаролари бўлган ҳолларда, шунингдек, агар фарзандликка олиш факти фарзандликка олувчининг келиб чиқиши давлатининг қонун ҳужжатлари қоидаларига мувофиқ бола келиб чиққан мамлакатдан ташқарида содир бўлса қўлланилади.

Ҳозирги вақтда халқаро ҳуқуқ болаларни фарзандликка олишни тартибга солувчи халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда назарда тутилган фарзандликка олишнинг юқори стандартлари ва талабларини белгилайди. Умумжаҳон ҳужжатлар қаторига 1965 ва 1993 йилларда Гаагада қабул қилинган “Юрисдикция тўғрисида”ги Конвенция, “Амалдаги қонунчилик ва фарзанд асраб олиш тўғрисидаги қарорларни тан олиш тўғрисида”ги Конвенция⁴⁸ ва “Болаларни ҳимоя қилиш ва давлатлараро фарзандликка олиш бўйича ҳамкорлик тўғрисида”ги Конвенция⁴⁹лар киради.

Шунингдек, умумжаҳон ҳужжатлар қаторига Европа даражасида Страсбургда тузилган “Болаларни фарзандликка олиш тўғрисида”ги Европа конвенцияси ҳам киради (кейинги ўринларда Страсбург конвенцияси деб юритилади)⁵⁰.

1993 йилда “Болаларни ҳимоя қилиш ва давлатлараро фарзандликка олиш бўйича ҳамкорлик тўғрисида”ги Гаага конвенциясининг қабул қилиниши билан фарзандликка олинган болани фарзандликка олувчининг фуқаролиги берилган мамлакатига ўтказиш бўйича муносабатлар тартибга солинди. Шуниси эътиборга лойиқки, ушбу Конвенция фақат ота-оналар ва болалар ўртасида доимий муносабатлар ўрнатилган фарзандликка олиш ҳолатларига нисбатан қўлланилади (Конвенциянинг 2-моддаси)⁵¹.

Фарзандликка олиш соҳасидаги юқоридаги халқаро шартномалар халқаро фарзандликка олишдан моддий ва бошқа манфаатлар олишга уринишларнинг бостирилиши устидан назоратни назарда тутди.

Страсбург конвенцияси фарзандликка олиш суднинг ёки бошқа ваколатли органнинг қонуний кучга кирган қарори мавжуд бўлганда юридик аҳамиятга эга бўлишини белгилайди. Фарзандликка олувчилар, Конвенция қоидаларига мувофиқ, турмуш қурган ёки кучли шерикликда бўлган гетеросексуал жуфтликлар, турмуш қурган ёки рўйхатдан ўтган шерикликда бўлган гомосексуал жуфтликлар ва ёлғиз шахслар бўлиши мумкин⁵².

Бундан ташқари, Конвенцияда қайд этилишича, бола уни фарзандликка олган оиланинг тўлиқ аъзоси бўлганидан кейин унинг биологик ота-онаси ва у туғилган оиланинг бошқа аъзолари билан оилавий алоқалари тўхтайдиган (11-модда). Шу билан бирга, бола ўзининг келиб чиқиши ҳақидаги маълумотларга кириш ҳуқуқига эга.

Дунёнинг турли давлатларининг қонунлари фарзандликка олиш оқибатларини турлича белгилайди. Шундай қилиб, Австриянинг “Халқаро

⁴⁸ Конвенция о юрисдикции, применимом праве и признании решений об усыновлении : заключена в г. Гааге 15 нояб. 1965 г. // Международное частное право : сб. док. М., 1997. С. 669–674.

⁴⁹ Конвенция о защите детей и сотрудничестве в отношении иностранного усыновления : заключена в г. Гааге 29 мая 1993 г. // Там же. С. 712–720.

⁵⁰ Европейская конвенция об усыновлении детей (пересмотренная) : заключена в г. Страсбурге 27 нояб. 2008 г. URL:<http://docs.pravo.ru/document/view/32805997/37929551>

⁵¹ Конвенция о защите детей

⁵² Европейская конвенция об усыновлении детей (пересмотренная) ...

хусусий ҳуқуқ тўғрисида”ги қонунининг 26-моддасига биноан, фарзандликка олиш оқибатлари фарзандликка олувчининг шахсий қонунига мувофиқ, эр-хотинлар томонидан фарзандликка олинган тақдирда эса, никоҳнинг шахсий ҳуқуқий оқибатларини белгиловчи қонунга мувофиқ белгиланади⁵³.

Руминия Республикасининг қонуни халқаро хусусий ҳуқуқ муносабатларини тартибга солишда қўлланиладиган қонун билан белгилайди, унга кўра эр-хотинлар томонидан болани биргаликда фарзандликка олишда муҳим шартлар никоҳнинг умумий оқибатларини тартибга солувчи қонун билан белгиланади. Фарзандликка олишнинг ҳақиқий эмаслигига келсак, муҳим шартларга кўра, у фарзандликка олувчининг шахсий қонунига бўйсунди (30, 33-моддалар)⁵⁴.

Ҳозирги босқичда хорижий давлатларнинг қонунлари фарзандликка олувчи учун энг қулай қонунни қўллаш тамойилидан келиб чиқиб, фарзандликка олиш масалаларини атрофлича тартибга солади.

Белгия қонунчилигига кўра, фарзандликка олиш йўли билан қариндошликни ўрнатиш ўша даврда фарзандликка олувчи(лар) фуқаро(лар)и бўлган давлат қонуни билан тартибга солинади. Фарзандликка олувчилар фуқаролиги бўлмаган тақдирда, фарзандликка олиш йўли билан қариндошлик муносабатларини ўрнатиш, унинг ҳудудида фарзандликка олувчи(лар)нинг доимий яшаш жойи бўлган мамлакат қонуни, у бўлмаган тақдирда эса Белгия қонунлари билан тартибга солинади.

Белгия қонуни, шунингдек, суд мажлисида чет эл қонунчилигини қўллаш фарзандликка олувчининг манфаатларига зарар етказишидан қўрқиш тасдиқлаган ҳолларда ҳам қўлланилади⁵⁵. Фарзандликка олувчининг ва унинг ота-онасининг (қонуний вакилларининг) розилигини билдириш фарзандликка олувчининг ҳудудида доимий яшаш жойи бўлган мамлакат қонуни билан тартибга солинади [5, п. 588]; Фарзандликка олувчининг доимий яшаш жойи тўғрисидаги қонунда бундай розилик зарурати кўзда тутилмаган ёки фарзандликка олиш институтини билмаса, фарзандликка олувчининг розилигини тартибга солишда Белгия қонунлари қўлланилади.

Шуниси эътиборга лойиқки, агар фарзандликка олиш тўғрисидаги қарор Белгиядан ташқарида суд жараёнини белгиловчи хорижий давлат қонунчилиги қоидаларига мувофиқ қабул қилинган бўлса, у ҳолда бундай иш Белгияда қўзғатилиши мумкин.

Белгиянинг Халқаро хусусий ҳуқуқ кодексига мувофиқ, фарзандликка олувчининг шахсий қонуни фарзандликка олувчининг асл оиласининг бир

⁵³ Федеративный закон Австрии о международном частном праве от 15 июня 1978 г. (BGBl 304/1978). URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040101>

⁵⁴ Закон Румынской Республики 1992 г. № 105 применительно к регулированию отношений международного частного права. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041301>

⁵⁵ Кодекс международного частного права : закон Бельгии от 16 июля 2004 г. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/041801>

қисми сифатидаги мақомининг бекор қилинишини ва фарзандликка олиш натижасида яратилган ришталарнинг характерини тартибга солиди; фарзандликка олишни бекор қилиш масалалари фарзандликка олишнинг умумий ҳолатини тартибга солиш билан боғлиқ бўлиб, фарзандликка олишни ўзгартириш масалалари аллақачон Белгия қонунлари билан тартибга солинган⁵⁶.

Эстония “Халқаро хусусий ҳуқуқ тўғрисида”ги Қонунида чет эл қонунчилигига тааллуқли бўлган ёки чет элда амалга оширилаётган фарзандликка олиш Эстонияда ҳам фарзандликка олиш амалга оширилган қонунга мувофиқ бир хил маънога эга бўлиши тамойилини белгилайди (64-модда)⁵⁷.

Жанубий Корея Республикасида фарзандликка олиш учун номзодларга юқори талаблар қўйилади. Унга кўра, ёлғиз шахслар фарзанд асраб олиш ҳуқуқига эга эмаслар, фарзандликка олишга қонуний рухсат берилганлар эса 25 ёшдан кичик ва 45 ёшдан катта бўлмаган, олий маълумотли, никоҳда камида 3 йил бўлган ва аввал никоҳдан ажрашмаган бўлиши керак. Бошқа нарсалар қаторида, улар маълум даражадаги даромадга эга бўлишлари ва тўрт нафардан ортиқ болага эга бўлмаслиги керак. Оғир касал болани асраб олиш ёки фарзанд асраб олувчилардан бири корейс миллатига мансуб бўлган ҳоллар бундан мустасно бўлиши мумкин [4, п. 26–32].

Испания фуқаролик қонунчилигига кўра, испан фуқароси томонидан чет элда фарзанд асраб олиш, агар унинг оқибатлари қонунда белгиланганларга мос келмаса, тан олинмайди. Ваколатли муассаса фарзандликка олувчининг талабларга жавоб беришини эълон қилган тақдирдагина эътироф этиш мумкин, агар фарзандликка олиш вақтида у Испания фуқароси бўлган ва унинг ҳудудида яшаш жойи мавжуд бўлса (Фуқаролик Кодексининг 9-моддаси)⁵⁸. Шуниси эътиборга лойиқки, Испанияда фарзандликка олиш йўқ - фақат васийлик мумкин. Бундан ташқари, агар турмуш тарзи илгари унинг тарбиясига ҳисса қўшмаган боланинг онаси ўзини яхшилашга тайёрлигини билдирса, бола қонунга мувофиқ унга қайтарилади.

Умуман олганда, дунёнинг бир қатор давлатларида чет эл фуқароларининг фарзандликка олиш имкониятларига жиддий чекловлар қўйилганини таъкидлаш жоиз. Улар орасида, масалан, Канада, Австралия, Яқин Шарқ мамлакатлари ва кўплаб Африка давлатлари. Ўзбекистон Республикаси халқаро фарзандликка олиш институтини қатъий ҳуқуқий тартибга солишни таъминлайди.

⁵⁶ Кодекс международного частного права : закон Бельгии

⁵⁷ О международном частном праве : закон Эстон. Респ. от 27 марта 2002 г.

⁵⁸ Гражданский кодекс Испании 1889 г. URL: <https://pravo.hse.ru/intprilaw/doc/040601>

Ўзбекистонда халқаро фарзанд асраб олиш бир қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида амалга оширилади. Мамлакатимизнинг бошқа давлатлар билан тузган икки ва кўп томонлама шартномалари шулар жумласидандир.

Кўп томонлама шартномалар қаторида МДХ давлатлари томонидан 1993 йил 22 январда Минскда имзоланган “Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам ва ҳуқуқий муносабатлар тўғрисида”ги Конвенция бошқа масалалар қаторида фарзандликка олиш масалаларини ҳам тартибга солади (кейинги ўринларда - Минск конвенцияси). Ушбу шартнома фарзандликка олиш ёки фарзандликка олишни бекор қилиш тегишли ариза берилган вақтда фуқароси фарзандликка олувчи бўлган аҳдлашувчи томоннинг қонун ҳужжатлари билан тартибга солинишини белгилайди (37-модда)⁵⁹.

Постсовет худудидаги яна бир муҳим кўп томонлама шартнома 2002 йил 7 октябрда Кишинёвда тузилган “Фуқаролик, оилавий ва жиноий ишлар бўйича ҳуқуқий ёрдам ва ҳуқуқий муносабатлар тўғрисида”ги конвенциядир (кейинги ўринларда Кишинёв конвенцияси). Ушбу акт ўз қоидаларида Минск конвенциясининг 37-моддасида назарда тутилган принципни бирлаштиради, аммо у фарзандликка олувчининг фуқаролиги тўғрисидаги асосий қоидани ўзгартирмаган ҳолда эслатма киритади, унга кўра ушбу қоида қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда қўлланилиши мумкин, бундай қоидалар бола фуқароси бўлган аҳдлашувчи томоннинг қонунчилигида бошқача тартиб белгиланмаган бўлган ҳолларда.

Ўзбекистон Республикасида фарзандликка олиш механизми болалар ҳуқуқлари ва манфаатларини амалга оширишни кафолатлайдиган “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги конвенция нормаларига асосланади. Хусусан, Конвенция қоидаларига мувофиқ, давлатлараро фарзандликка олиш тўғрисида қарор қабул қилишда боланинг энг яхши манфаатларини таъминлаш устуворлиги бузилмаслиги керак. Бундан ташқари, Конвенциянинг асосий талабларидан бири шундан иборатки, фарзандликка олиш масалалари фақат боланинг мақомидан келиб чиққан ҳолда ва амалдаги барча қонунларга мувофиқ фарзандликка олишнинг мақбуллигини ёки аксинча, қабул қилинишига йўл қўйилмаслигини аниқлашга қодир бўлган ваколатли органлар томонидан ҳал қилинади(21-модда)⁶⁰.

Ўзбекистон Республикасида давлатлараро фарзандликка олиш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январда қабул қилинган “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 13 мартда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролиги тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон

⁵⁹ Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам : заключена в г. Минске 22 января 1993 г.

⁶⁰ Конвенция о правах ребенка : одобрена Генер. Ассамблеей ООН 20 нояб. 1989 г.

Республикасининг Оила кодекси, Фуқаролик процессуал кодекси, Жиноят кодекси, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2013 йил 11 декабрдаги 21-сонли «Судлар томонидан фарзандликка олиш ҳақидаги ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида»ги қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 21 ноябрдаги 739-сон қарорига 4-ИЛОВА «Вояга етмаган болаларни фарзандликка ва болаларни оилага тарбияга олиш (патронат) тўғрисида» Низом, Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 14 ноябрдаги 387-сон қарорига 1-ИЛОВА Фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш Қоидалари, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенцияга қўшилиш ҳақида»ги 1992 йил 8 декабрдаги қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 22 сентябрдаги 269-сон қарорига 1-ИЛОВА «Ўзбекистон Республикасида васийлик ва ҳомийлик тўғрисида» Низом, Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 26 майдаги 110-сон қарорига ИЛОВА «Васийлик ва ҳомийлик органига ота-онасининг қаровисиз қолган болалар тўғрисидаги маълумотларни тақдим этиш тартиби ҳақида» Низомлари киради.

Халқаро фарзандликка олиш соҳаси бўйича Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 237-моддасида фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет эл фуқаролари томонидан фарзандликка олиш тартиблари белгиланган. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги Конвенциясининг 21-моддаси бошқа давлат фуқароси томонидан болани асраб олиш фақат муқобил вариант сифатида кўриб чиқилиши кераклиги принципини белгилайди⁶¹.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 237-моддасида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон фуқароси бўлган болани асраб олиш шунингдек, фарзандликка олишни бекор қилиш Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги нормаларига асосан амалга оширилади.

Бироқ, Ўзбекистон Республикаси Оила қонунчилигида Ўзбекистон Республикаси фуқаролари билан никоҳда бўлган чет эл фуқаролари томонидан болаларни асраб олиш қайси давлат оила қонунчилиги нормаларига мувофиқ амалга оширилиши белгиланмаган.

Ўзбекистон Республикаси ОКнинг 151-моддаси қоидаларига кўра, фарзандликка олиш фақат суд тартибида амалга оширилади. Болаларни чет ел фуқароларига фарзандликка бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси ОКнинг 151-167-моддаларининг талаблари билан тартибга солинади⁶². Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг 302-моддаси ва Оила кодексининг 151-моддаси асосида судда фарзандликка олиш тўғрисидаги

⁶¹ Конвенция о правах ребенка

⁶² Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси //Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 08.05.2023 й., 03/23/838/0257-сон// <https://lex.uz/docs/104720>.

ишлар фарзандликка олувчилар (олувчи), васийлик ва ҳомийлик органларининг вакиллари, шунингдек прокурор албатта иштирок этган ҳолда кўриб чиқилади.

Зарур ҳолларда, суд фарзандликка олинаётган боланинг ота-онасини (отасини ёки онасини), унинг қариндошларини ва бошқа манфаатдор шахсларни, шунингдек ўн ёшга тўлган боланинг ўзини ишда иштирок этишга жалб қилиши мумкин.

Фарзандликка олиш тартибининг асосий нуқтаси манфаатдор томонларнинг - ўн ёшга тўлган боланинг ўзи, унинг биологик ота-онаси ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар, шунингдек фарзандликка олувчининг турмуш ўртоғи, агар фарзандликка олиш турмуш ўртоқлардан бири томонидан амалга оширилса, унинг розилигини олишдир.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 151-моддаси қоидалари фарзандликка олувчиларга қўйиладиган асосий талабларни тартибга солади. Унга кўра, вояга етган эркак ёки аёл фуқаролар фарзандликка олувчилар бўлиши мумкин. Бундан ташқари, фарзандликка олувчилар ва фарзандликка олинувчилар ёшидаги фарқ ўн беш ёшдан кам бўлмаслиги шарт. Бунда, ўгай ота ва ўгай она ёхуд фарзандликка олинувчининг яқин қариндошлари томонидан фарзандликка олиш ҳоллари мустасно.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг фарзандликка олиш бўйича қонун нормаларига мувофиқ, чет эл фуқаролари ёки фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон Республикасининг фуқароси бўлган болани фарзандликка олишга агар болани Ўзбекистон Республикасининг унинг ҳудудида доимий яшаётган фуқароларига фарзандликка бериш имконияти мавжуд бўлмаган ҳоллардагина йўл қўйилиши мумкинлигини олиш лозим.

Шу билан бирга, назарда тутмоқ лозимки, Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган болаларни фарзандликка олиш Ўзбекистон Республикасида ўз дипломатик ваколатхонаси мавжуд бўлган давлатларнинг фуқаролари томонидан амалга оширилиши мумкин⁶³.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси, шунингдек, фарзандликка олувчи шахслар доирасида ҳам чекловларни белгилайди, унга кўра қуйидаги тоифалардан бирига мансуб бўлган шахслар фарзандликка олувчи шахс бўла олмайди:

- 1) қонун билан белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз ёки муомала лаёқати чекланган деб топилганлар;
- 2) суд томонидан ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган ёки ота-оналик ҳуқуқи чекланганлар;
- 3) қонунда белгиланган асослар бўйича фарзандликка олганлиги бекор қилинган собиқ фарзандликка олувчилар;
- 4) асаб касалликлари ёки наркология муассасаларида рўйхатда турувчилар;

⁶³ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2013 йил 11 декабрдаги 21-сонли «Судлар томонидан фарзандликка олиш ҳақидаги ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида»ги қарори.

5) ҳаётга, соғлиққа қарши жиноятлар, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган жиноятлар, жинсий эркинликка, оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши, шахснинг озодлигига, шаъни ва қадр-қимматига қарши (бундан тухмат, ҳақорат қилиш мустасно), фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши (бундан жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунчиликни бузиш, муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш мустасно), тинчликка ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши, Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятлар, ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлган жиноятлар, жинсий йўл билан топилган мол-мулкни олиш ёки ўтказиш, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш ёхуд нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш, бошқарув тартибига, шунингдек одил судловга қарши жиноятлар, қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш, жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар (бундан учувчисиз учадиган аппаратларни қонунга хилоф равишда олиб кириш, ўтказиш, олиш, сақлаш ёки улардан фойдаланиш, карантинли ва инсон учун хавfli бўлган бошқа юқумли касалликлар тарқалиши ҳақида ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тарқатиш, учувчисиз учадиган аппаратларни сақлаш ва улардан фойдаланиш тартибини бузиш, тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш, санитарияга оид қонунчиликни ёки эпидемияларга қарши кураш қоидаларини бузиш, тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари хавфсизлиги қоидаларини бузиш, ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш мустасно), гиёҳвандлик воситаларининг ёки психотроп моддаларнинг қонунга хилоф муомаласидан иборат жиноятлар, жамоат тартибига қарши жиноятлар ва ҳарбий мансабдорлик жиноятлари содир этганлик учун илгари ҳукм қилинганлар;

6) юқорида келтирилган жиноятлар жумласига кирмайдиган оғир ва ўта оғир жиноятларни содир этганлик учун илгари ҳукм қилинганлар;

7) 5-6 бандларда кўрсатилган жиноятларни содир этганлик учун ўзига нисбатан жиноят иши айблилик тўғрисидаги масала ҳал қилинмай туриб тугатилганлар;

8) фарзандликка олишга монелик қиладиган касалликларга чалинганлар. Мазкур касалликларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади (Ўз.Рес. ОК 152-м).

Халқаро фарзандликка олиш, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси ва Фуқаролик процессуал кодексида белгиланган стандарт ҳужжатлар тўплами билан бир қаторда қўшимча ҳужжатларни тақдим этиш зарурати билан тавсифланади, жумладан:

а) фарзандликка олувчилар қайси давлат фуқароси бўлса, ўша давлат (бола Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида доимий яшовчи Ўзбекистон

Республикаси фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан фарзандликка олинаётганда — ушбу шахслар қайси давлатда доимий яшаш жойига эга бўлса, ўша давлат) ваколатли органининг уларнинг яшаш шароитлари ҳақидаги ва фарзандликка олувчи бўла олиш имкониятлари тўғрисидаги ҳулосаси;

б) тегишли давлат ваколатли органининг фарзандликка олинаётган боланинг ушбу давлатга кириши ва мазкур давлат ҳудудида доимий яшаши учун рухсатномаси;

в) вакилларига фарзандликка олинган бола ҳақида ахборот бериш ва бола билан мулоқот қилиш имкониятини бериш тўғрисидаги нотариал тасдиқланган мажбурияти илова қилинади (Ўз.Рес. ФПК 300-моддаси).

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 238-моддасига мувофиқ, чет эл фуқаролари томонидан фарзандликка олишга оид масала ҳал этилаётганда чет эл оила ҳуқуқининг нормаларини қўллашда мазкур нормаларининг мазмунини уларнинг тегишли чет эл давлатида расмий шарҳланиши ва амалиётда қўлланилишига мувофиқ тарзда аниқланади.

Шу муносабат билан чет эл оила ҳуқуқи нормаларининг мазмунини аниқлаш мақсадида суд ёрдам ва тушунтиришлар олиш учун белгиланган тартибда Адлия вазирлигига ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа ваколатли органларига мурожаат қилиши ёки экспертларни жалб қилишга ҳақли.

Агар амалга оширилган чораларга қарамай, чет эл оила ҳуқуқи нормаларининг мазмуни аниқланмаган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари қўлланилади.

Бундан ташқари, чет эл фуқаролари томонидан тақдим этилаётган ҳужжатлар белгиланган тартибда легализация қилиниши ёхуд уларга белгиланган тартибда апостиль қўйилган бўлиши керак. Бунда тақдим этиладиган ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг давлат тилига таржима қилинган ва нотариал тасдиқланган бўлиши керак.

Ўзбекистон Республикаси чет эл фуқаролари томонидан асраб олинган болалар хорижий давлат ҳудудида бўлганларида уларни ҳимоя қилишни кафолатлайди. Уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш халқаро ҳуқуқ нормаларида рухсат этилган чегаралар доирасида ушбу болалар вояга етмаганлар ҳисобига консуллик муассасалари томонидан амалга оширилади. Шунини таъкидлаш керакки, халқаро ҳуқуқда боланинг манфаатларини кўзлаб фарзандликка олишни кафолатловчи моддий ҳуқуқий нормаларни белгилаш имконияти ҳам назарда тутилган.

Ўзбекистон қонунчилиги ва бошқа мамлакатлар қонунчилигининг қиёсий таҳлили чет эл фуқаролари томонидан болаларни фарзандликка олишнинг асосий шартларини аниқлаш имконини берди. Айрим хорижий қонунларда ушбу соҳада ўзига хос қоидалар мавжуд бўлишига қарамай, ҳамма учун бир хил

бўлган қоидалар ҳам мавжуд, жумладан, фарзандликка олувчининг розилигини олиш зарурати, фарзандликка олиш учун рухсатнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Кўриниб турибдики, фарзандликка олиш мураккаб ҳуқуқий муаммо сифатида томонларнинг, айниқса боланинг манфаатларини ҳурмат қилишнинг муайян кафолатларини талаб қилади, чунки фарзандликка олишдаги хатолар боланинг, шунингдек, унинг ота-онаси ва фарзандликка олувчиларнинг ҳуқуқларининг бузилишига олиб келиши мумкин. Хорижий давлатнинг қонунчилиги хорижий давлатда фарзандликка олишнинг кейинги барқарорлигини таъминлаш учун ишлаб чиқилган, бу жуда муҳим, чунки чет эллик фарзандликка олувчилар, қоида тариқасида, болани ўз мамлакатига доимий яшаш жойига олиб боради. Бу талаб халқаро ҳуқуқ нормалари билан қувватланади. Бироқ, амалиёт шуни кўрсатадики, чет эллик фарзандликка олувчилар ҳар доим ҳам миллий ва халқаро қонунчилик талабларини виждонан бажаравермайдилар. Кўриниб турибдики, бу ҳолатда фарзандликка олувчи ва боланинг келиб чиқиши давлатларининг ваколатли органларининг ҳаракатлари бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида муайян вазиятларни ҳал қилиш ва фарзандликка олувчилар устидан назоратни амалга оширишда муҳим рол ўйнайди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчиси учун хорижий мамлакатларда фарзандликка олиш тизимини қуриш тажрибасига мурожаат қилиш фойдали бўлиши мумкин. Хусусан, биз Германиянинг фарзандликка олиш ишларини кўриб чиқиш ҳамда васийлик ва ҳомийлик органлари фаолияти устидан назоратни амалга ошириш бўйича ихтисослаштирилган судни ташкил этиш борасидаги тажрибасини истиқболли деб биламиз. Бундай суднинг жорий этилиши болани чет эллик фуқаролари фарзандликка олиши учун қабул қилиш тўғрисида қарор қабул қилишда васийлик ва ҳомийлик органларининг суиистеъмоллари сонини камайтириши мумкин. Германия қонунчилигининг яна бир афзаллиги фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб топиш имкониятини кўриб чиқиш мумкин.

Ҳақиқатдан ҳам, Германия қонунчилиги фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб топиш имкониятини беради. Шуни таъкидлаш керакки, миллий қонунчилигимиз фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб топиш имкониятини рад этади. Германияда фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб топиш қатъий белгиланган ҳолларда, масалан, ота-онанинг олдиндан розилиги бўлмаганда, шунингдек, фарзанд асраб олиш нотўғри маълумот бериш, алдаш, таҳдидлар орқали амалга оширилган бўлса (статистик маълумотларга кўра, фарзанд асраб олишнинг умумий сонидан бундай жараёнлар сони 10% ни ташкил қилади). Бундай ҳолда, суд фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб топади. Бундай ҳолатлар бўйича даъво муддати - уч йил. Айнан шу муддат ичида асраб олиш жараёнига тескари тартибда мурожаат қилиш мумкин. Германияда буни де-фарзандликка олиш дейилади. Бу, биринчи навбатда, боланинг манфаатларини

кўзлаб, у ва унинг янги ота-онаси ўртасида ўзаро тушуниш ривожланмаганда, янги оилада унинг келажакдаги ҳаёти чидаб бўлмас ҳолга келганда содир бўлади. Бундай суд қарорининг оқибатлари, биринчидан, у болани туғилган оиласига биологик ота-онасига қайтариш имкониятини ва иккинчидан, уни бошқа шахслар томонидан асраб олиш имкониятини назарда тутди. Фарзандликка олиш тўғрисида қарор қабул қилишда Германияда суд, биринчи навбатда, боланинг манфаатларига риоя қилиш ва ҳимоя қилишни бошқариши керак.

Шунингдек, болани фарзандликка олиш учун ариза берган турмуш ўртоқлар биргаликда яшашлари керак бўлган давр учун талабларни белгилайдиган Европа мамлакатлари тажрибаси Ўзбекистон оилавий қонунчилигига ижобий ўзгаришлар олиб келиши мумкин. Бундай талабларнинг киритилиши, биринчи навбатда, боланинг манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, никоҳ институтидаги салбий кўринишларга (кўп сонли ажралишлар, рўйхатга олинмаган никоҳда яшаш) қарши курашиш зарурати билан боғлиқ. Бу масалалар Ўзбекистон жамияти учун ҳам долзарбдир ва шунинг учун Ўзбекистон қонун чиқарувчиси томонидан бундай тажрибани ўзлаштириш мамлакатимизда оила институтининг мавқеини мустаҳкамлашга ёрдам бериши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Богуславский М. М. Международное частное право : учеб. 6-е изд., перераб. и доп. М. : Инфра-М, 2011. 703 с.
2. Буянова Е. В. Процедура усыновления по законодательству зарубежных стран : моногр. Оренбург : ООО ИПК Уни-верситет, 2013. 247 с.
3. Лёвушкин А. Н. Соблюдение интересов ребенка как условие усыновления (удочерения): вопросы теории и практики // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Сер.: Социально-гуманитарные науки. 2011. № 19. С. 71–75.
4. Мансурова Ж. М. Правовые аспекты, определяющие условия международного усыновления // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Сер.: Общественные науки. 2001. № 1 (45). С. 26–32.
5. Международное частное право : учеб. / Л. П. Ануфриева [и др.] ; отв. ред. Г. К. Дмитриева. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ТК Велби : Проспект, 2004. 688 с.
6. Смолина Л. А., Задесенская Я. В. Институт усыновления в России и странах Европы: сравнительное теоретико-правовое исследование. М. : Юрлитинформ, 2014. 192 с.
7. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси //Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 08.05.2023 й., 03/23/838/0257-сон// <https://lex.uz/docs/104720>.

8. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси.

9. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2013 йил 11 декабрдаги 21-сонли «Судлар томонидан фарзандликка олиш ҳақидаги ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида»ги қарори.